

Me oleme põline rahvas ja tahame omal maal püsima jääda

Eesti elujõu kongress 1999. ja 2024. aastal

Jaak Uibu, kongresside üks korraldajaid

1. Eesti elujõu kongress 1999. Rahvuse meelsuse kujundamisel ja kinnitamisel on suur osa rahvakogunemistel. Seda teati juba Vanas Roomas ja kindlasti ennegi. Peale riikliku kogunemiskoha – foorumi, oli kuskil kasutusel ka paplite alune piirkond, mis kaitses rahvast päevapalavuse eest. Londoni Hyde Park on tuntud oma „kõnenurga“ poolest. Meil on kuulus Hirvepargi miiting. Ladina termin *populus* tähendabki korraga nii paplipuud kui rahvast. *Populatio* tähendab rahvastikku ehk populatsiooni. Nii jõuame paplite kaudu rahvastikuni ja eestluse elujõu kongressideni.

Elujõu kongresside eellugu ulatub aastakümnete taha. Juba aastail 1927 ja 1935 peeti kaks päris suurejoonilist rahvusliku kasvatus kongressi, mis olid ajendatud murest eesti rahva ja kultuuri püsijäämisest. Juhtivaks teemaks oli vähenev sündimus, millest ülesaamist loodeti rahvusliku kasvatus kaudu. Kongresside algatajateks peetakse Peeter Põldu ja keskseks korraldajaks Juhan Vilmsi, nagu seda kirjutab TUNA ülevaateartiklis Mann Loper.

Eestluse elujõu kirjutas kontseptsiooni tasemel tähtsaks paguluses elanud Oskar Loorits raamatus „Eestluse elujõud“ (1951). Tervikuna hõlmab see veidi abstraktset, kuid siiski igapäevasele arusaadavat rahva elujõu mõistet. Tema sõnul „eesti emade hingelaadis ja koduarmastuses on kõige suurem tagatis eestluse elujõule: nii vitaalseid ja nii kõrge vaimse tasemega naisi ei oma kuigi paljud rahvad maailmas“.

Eestluse elujõu mõistet kasutas neli aastakümnet hiljem samuti paguluses elanud ESTO`de algataja Robert Kreem viiepunktilise *Eestluse Elujõu Manifesti* koostamisel. Ta luges selle ette VII ESTO ajal Tallinnas augustis 1996. Esimeses punktis rõhutatakse iga eestlase kohust oma riiki kaitsta sise- ja välisvaenlase vastu. Teine kõlab: *Tunnistame eesti pere kõige tähtsamaks eestlust edasiviivaks institutsiooniks*. Viimases punktis tähtsustatakse suurüritusi.

Minu teadvusse jõudis manifest ühe väliseesti ajalehe kaudu 1997. või 1998. aastal. Viisin selle kaaslastele Toompea Haridusseminaris, mis oli tollal viieteist- või kahekümneliikmeline sõltumatu haritlasühendus. Sellel polnud ei aadressi ega põhikirja ega kindlat koosseisu. Küll tunti vastutust rahva ja riigi käekäigu eest, mis sõnastati 1999.aasta kongressi ajal. Seminar tegutses ametiühingulise „Universitase“ juures. Viimase eesotsas oli Toivo Roosimaa, kes ise ka osales haridusseminari tegevuse. Mõte käivitada haridusseminar tekkis Riigikogu liikme Ülo Vooglaiu ühel jutuajamises Toivo Roosimaaga.

Kõneolevaks ajaks oli juba toimunud Kolmas rahvusliku kasvatus kongress (1996), millest haridusseminari liikmed aktiivselt osalesid. Oodatud tulemusi siiski kongress ei andnud. Seepärast küpses seminaris mõte Eesti elujõu kongressi kokkukutsumisest 1999. aastal üheaegselt üldlaulupeoga. Saime hea kontakti ESTO`de vedaja Robert Kreemiga, kes kongressi kokkukutsumist tuliselt toetas. Käisime temaga kultuuriministeriumis ja pidasime aru nõunik Tiiu Valmiga võimalustest kasutada kongressiks Eesti Rahvusraamatukogu. Kongressi kuraatoriks soostus olema Riigikogu esimees Toomas Savi.

Kongressi ettevalmistused kestsid üle aasta. Kutsuti ellu viieliikmelise juhatusesga MTÜ „Eesti Elujõud“ ja koguneti mitu korda kuus rahvusraamatukogus. Selle direktoriks oli vahepeal saanud Tiiu Valm, kes üritust igati toetas ja sellele kaasa elas. Kongressi korraldustoimkonnast võttis osa paarkümmend isikut. Haridusminister Tõnis Lukas tuli rahaliselt appi. Koostöös Eesti raamatukoguhoidjate ühinguga toimusid Eesti Elujõu raamatunäitused kogu riigis. Erandiks jäi Tartu Ülikooli raamatukogu. Selle direktor põhjendas, et ta pole rektorilt korraldust saanud. Ülikooli rektoriks sel ajal oli Jaak Aaviksoo.

Kongressi raames toimusid kuus teemakonverentsi. Seal väljatöötatud seisukohad esitati plenaaristungile. Toimusid järgmised teemakonverentsid:

- * Laulupeod ja eesti meel. * Eesti pere, keel ja meel. * Haridus elujõu komponendina.
- * Majanduse ja kultuuri seosed. * Põlisrahva kultuur ja rahvuslik ideoloogia 21. sajandil.
- * Säästva arengu kogemus Eestis ja maailmas.

Kongressi ettekannetest koostas kogumiku Mati Pungas. See on leitav digaris päringuga Eestluse elujõu kongress. Kogumiku digiteerisid minu palvel aasta 2024 alguses Rahvusraamatukogu vastutulelikud töötajad.

Elujõudu käsitlesime tollal *hariduse, tervise ja tahte ühtsusena*. Sellisena on elujõud saamas teaduslikuks terminiks, mille üksikuid komponente saaks ka ligilähedaselt mõõta. Nii saaks ka elujõudu tegelikult hinnata nii üksikisiku kui kogu rahva suhtes. "Tõelisest elujõust" saame rääkida inimeste puhul vaid siis, kui nii haridus, tervis kui ka tahe on inimesel piisaval määral olemas. Valgustusaja vaimusuurus J.-J. Rousseau pidas rahvuse põhitunnuseks üldist tahet, mis täies ulatuses väljendub riikluse kujul. Hariduse kui komponendi tähtsus nõuaks iga inimese pideva õppimise vajalikkust. Igas näiliselt kindlas elusituatsioonis tuleks olla valmis muutusteks. Hea haridus tähendabki valmisolekut elu muutuvatele nõuetele.

Arvestasime sellega, et töö ei lõpe Kongressiga. Aastal 1999 hoiatas selle eest unustamatu Arvo-Eerik Naelapea: „Ei tohiks olla, et peale kongressi toimub „potsti““. Ometi nii juhtus varsti peale kongressi, sest MTÜ „Eesti Elujõud“ püüdis tegutseda ilma teemaseminaride toeta ja tolleaegse rahvastikuministri (praegune TLÜ arendusprorektor Katrin Saks) tugi puudus nageni. Juba tol ajal oli poliitikuid, kes sündimuse suurendamist ei käsitlenud riiklikult olulise ülesandena, kes lootsid, et asjad paranevad iseenesest. Ei õnnestunud käivitada elujõu liikumist, mida kavandati Kongressi ettevalmistamisel. Siiski kõik selle kongressi ettevalmistamise käigus saadud kogemused olid kasutatavad uue kongressi kavandamisel 24 aastat hiljem.

2. Valik väljakirjutisi Eesti elujõu kongressi (1999) kogumikus olevatest ettekannetest:

Lk 11. Jaak Uibu: Sündimus on praegu vaid 48-49% sellest, mis ta oli 1980-ndatel aastatel. Kui elussündide arv 22,3 tuhat 1990. aastal võtta aluseks ja sellega võrrelda järgnevate aastate sündimust Eestis, siis näeme, et meie riigis on üleminekuperioodil 1998. aasta lõpu seisuga sündimata jäänud 60 000 last.

Lk 19. Ants Paju: Oma inimeste tarkuse ja energia mitte kasutamine on tegelikult meeletus ja selle eest maksab kogu rahvas ränka hinda. Ja ma arvan, et see ongi üks oluline puudus.

Lk 24. Mati Hint: Toimetulekotalu tunnustamine ja toetamine on alternatiiv, millest võib sõltuda, kas eesti küla jääb ellu või ei jää. Toimetulekotalu on taganud eesti rahva edasikestmise; kas ühiskonna jagamine võitjateks ja kaotajateks seda tagab, seda me veel ei tea. Abiraha najal elav töötu maalumpen kaotab kiiresti nii väljavaated oma sotsiaalse

staatuse parandamiseks kui ka selle väärkuse, mis Eesti talurahvast on juba vähemalt 150 aastat iseloomustanud.

Lk 28. Tiiu Valm: Meil on täna üle 1200 eri tüüpi raamatukogu: on rahva-, kooli- ja muid raamatukogusid. Neid raamatukogusid kasutab täna üle 50% meie elanikest. Jätkuvalt tuleb juurde uusi lugejaid, kes kunagi pole võib-olla raamatukogus käinud. Ei peljata seda, et raamatukogu raamat võib-olla ei ole nii esteetiline, aga hinnatakse seda, et teadmised on olulisemad ja tähtsamad.

Lk 29. Me oleme uue aastatuhande künnisel. Uut aastatuhandet tähistab eesti rahvas eesti raamatuaastaga. See algab 23. aprillil 2000. aastal ja kestab terve aasta. Möödub ju 475 aastat teadaolevalt esimesest eestikeelse raamatu ilmumisest.

Lk 54. Arvo-Eerik Naelapea: Kokkuvõtteks oli, et "kui me oma kultuuri tunnetame, hindame ja hoiame, siis me püsime ka majanduslikult jalul". Aitäh!

Lk 57. Ants Sild: ... sõdurpoiss, Tartu Üksikjalaväe Pataljoni reamees Kajar Köster kirjutab sõdade ajaloo, sündinud ja säilinud eestlusest. Sõjameheliku otsekohesusega teatab Kajar, et "kõigepealt võidetakse rahva moraal ja seejärel võidetakse rahvas. Kes säilitab moraali, säilitab iseseisvuse või vähemalt võimaluse see taastada".

Lk 61. Kärt Summatavet: ... ma soovin seda ühist töörühma. Ma soovin seda tavalise inimese juurde tulekut, kus teadlased ja uurijad tooksid oma teadmised ühistööna välja ja looksid nii kunstipoliitilise kui üldise loomepoliitilise ideoloogia. Looksid ja võtaksid vastu selle suuna, kuhu poole me tahame liikuda. See peaks toimuma mitte nii, kuidas keegi määrab, vaid et peaks olema inimese sisemine tung ja vajadus.

Lk 67. Indrek Pauts: Me muretseme iibe pärast. Ühiskonna kõik muud jõupingutused kaotavad ajapikku oma mõtte, kui tema valitsev moraal ja elukeskkond ei suuda kaitsta naise keha. Minu jaoks isiklikult on terve naine, terve tütarlaps elu jätkumise sümbol ja minu kui mehe jaoks ehk elu mõtegi. Alkoholist, keemiast ja muust kahjulikkusest "saastumata" terve naise keha peaks olema "püha", nagu ka tema vajaduste arukas rahuldamine. See oleks kui tütarlapse enda arengu ja tervena oleku ning tema tulevaste laste tervise vältimatu tingimus.

Lk 69. Helju Vals: Elujõud. Õpetajad ees ja õpilased järel peavad lõpuks taipama, et keel on avalikuks saanud mõistus (C. R. Jakobson). Siis ehk pääseme hukutavast harimatusest ja alandlikkusest. Siis säilib meie elujõud,

TARK RAHVAS HOIAB OMA JUURED TERVED. PEAJUUR ON KEEL!

Lk. 74. Reet Väari: Kas eestlus säilib karjääriinimestes - see on intrigeeriv küsimus, millele võib vastata nii jaatavalt kui ka eitavalt, sest üks osa noori jahib eestlaseks olemise asemel "euroinimeseks" saamist. "Kurb, et pärast iseseisvumist on populaarseks muutunud läänestumine. Enam ei pooldata ega osteta eesti kaupa, tahetakse piiritagust kaupa. Mida kaugemalt, seda parem. Enam ei pooldata Eesti vanu rahvakombeid. Ka rahvuslikke laule asendab nüüd diskotümps. Aina rohkem leidub eestlaste kõnepruugis ingliskeelseid fraase.

Lk 75. Rein Taagepera: Kui noored naised ja mehed söandavad astuda korrapärasesse abielluuduse suhte asemel, siis tõstavad nad pere kindlustunnet ja juriidilist kaitset. Siis saate oma last nautida ja soovida juurde teist last ja kolmandat. Need paljud meist, kes juba oskavad

oma lastest rõõmu tunda, teavad, mida ma mõtlen. See on elujõu allikas mitmes mõttes. See on meie *neljas sektor*”.

Lk. 77. Alo Põldmäe: Ja huvitav on märkida, et analoogiline laulupeo-alane konverents toimus 1933. aastal, (seega 66 aastat tagasi) ja just Tallinnas Müürivahe tänava muuseumis. Eile oli siis Eestluse elujõu kongressi algatusel ja toetusel teemakonverents teist korda. Aga eilne päev näitas ka seda, et “selline kongress” peaks jätkuma ka järgnevatel aastatel ning selline “laulupidude-alane teemakonverents” peaks jätkuma ja korraldatama samuti vahetult laulupeole eelneval ajal (või laulupidude järel).

Lk 80. Ilvi Jõe-Cannon: Ma lõpetasin hiljuti retke koos Johan Laidoneri seltsiga läbi Eesti, kus ma osalesin vabatahtlikult. Me müüsimme ka Laidoneri raamatut ja Viljandis kuulsin, et “maalehedki on nüüd ära ostetud välismaa firmade poolt”. Ma ei räägigi nendest suurematest ajalehtedest. Siin on üks tõsine probleem ja ma rõhutan seda, et *ajakirjandus ei ole enam meie oma*. Me räägime oma Eesti elujõu arenemisest ja püsivusest, aga meil puudub neljas sektor. Peame tõsiselt mõtlema, kellele neljas sektor kuulub ja mille jaoks ta meil siin on?

3. Eesti elujõu kongress 2024. Sellele kongressile eelnes Tartu teadlaskonna teatavas mõttes proovilepanek. Nimelt aastal 1922 kogunes Tartu Ülikooli rektori Henrik Koppeli juures koguteose TARTU algatusrühm ja viie aasta pärast oli raamat haardega linna ajaloost, geoloogilisest aluspõhjast kuni prostituutide arvukuseni valmis, lehekülgi sai kokku 728. Poolteist aastat tagasi saatsin tänastele asutustele kirjaliku ettepaneku anda välja aastaks 2027 uus koguteos viimase saja aasta kohta Tartus. Selle ettepaneku avaldas Tartu Postimees ja tänini on artikkel netis kõige loetavamaks minu artiklite hulgas. Tartu Ülikoolis loobuti kirjale üldse vastamast ega algatanud koostamist. Et minu mõte oli hea, seda kinnitas haigeveodist professor Aadu Must. Kas saja aasta jooksul on muutunud ka rahva ja tema juhtide meelsus? Kuidas seda kontrollida?

Suurannetaja ja rahvuslane Aino Järvesoo korraldas kõnekoosoleku aastal 2000 tõdemusega, et rahvastikuprobleemidest rääkides on ta kogu aeg jooksnud Eestis nagu peaga vastu seinale. "Ma tunnen, et pean selle välja ütleva, et me oleme rahvuslikus kriisis. Ei ole hilja veel midagi teha. Meil pole inimest, kes pole meile väärt ja iga inimene on võimeline midagi meie rahva heaks tegema, näiteks lapsi sünnitama," ütles ta. Paraku ei muutunud peale kõnekoosolekut kohe midagi, aga kümne aasta pärast tasakaalustusid hetkeks sündimus ja suremus. Või oli see vanemahüvitise rakendamise tulemus?

Aastal 2010 Eesti Klubi juhatus protokollis oma otsuse: *Asuda aegsasti ette valmistama ja korraldada Eesti Klubi egiidi all Eesti Elujõu II Kongress 2011. aastal*. Tahtmist tookord oli, aga raha mitte. Selle taha algatus jäigi.

Keeldumist ja vastamisest möödahiilimist ülikoolide, akadeemia ja ministeeriumide poolt olin kogenud mitme aastakümne vältel ettepanekutele elujõu või rahvusliku kasvatuse kongresside või toimiva rahvastikupoliitika alal. Need, kes seda üritust peaksid toetama ja läbi viima, seda ei tee. Olen aastaid elujõu kongressi kokkukutsumise vajadust meenutanud, aga töö on läinud tühja. Sellises kogemuste pagasis täheldasin möödunud suvel, et aastal 2024 möödub 155 aastat esimesest üldlaulupeost ja 25 aastat elujõu kongressist. Esimesel üldlaulupeol, mis algas Tartus Maarja kirikust, laulis maarahvas end eesti rahvaks. Sain nendest juubelikarva numbritest tugeva tõuke. Pidasin kümnete sõpradega nõu, kas tuleks nüüd, kus rahva püsijäämine omal maal on taas ohus, jälle koguneda Tartus elujõu kongressile.

Andsin endale aru – kui mina, eelmise kongressi korraldamisega seotud isik, uut kongressi ei hakka ette valmistama, siis elujõu kongressi ei tule. Õnneks tugeva toetuse sain eelmise patroonilt Toomas Savilt. Ta haakus mõttega kohe ja sisendas, et kongress tuleks pidada Tartu Maarja kirikus. Selle saatuse on sarnane eestlaste käekäiguga - purustused, siis ümberkorraldus kui võimalus end säilitada ja jälle taastamine. Kui kohtasin tänaval juhuslikult linnapead Urmas Klaasi ja rääkisin talle Kongressi mõttest, vastas ta lühidalt: „Teeme ära“ ja läinud ta oli - Rootsi kuningat vastu võtma. Algul lootsime, et mahume „Euroopa kultuuripealinn Tartu 2024“ suurejoonilisse kavasse, kuid see ei täitunud. Nii oligi parem, sest ei tulnud kaasa teha kultuuripealinna tingeltangelit. Ei märganud ka, et kultuuripealinna vedajad oleksid meie kongressil osalenud. Erandiks oli linnapea Urmas Klaas ise.

Nõupidamine Tartu Maarja kiriku pastori Timo Švedko ja tema abilistega andis lootust, et kava õnnestub ellu viia. Meilt mingit üüri ei küsitud. Lahtiseks jäi kongressi täpne kuupäev 2024 juunis. Selge oli, et see oleks ühel laupäeval. Ees seisis suur töö teemade sõnastamise ja teemaseminaride moderaatorite otsimisega. Siin kehtis vanarahva tarkus – töö ise õpetab. Kolmveerand aasta jooksul läkitasime laiali ja osalt meedia kaudu kuus infokirja oma seisukohtadest, eesmärkidest ja kavatsustest. Infokirjad on toodud esialgsel kujul kogumikus ja need peegeldavad mõtte arengut kongressi ettevalmistamisel.

Ei olnud kavas moodustada uusi struktuure, vaid kasutada olemasolevaid ühendusi töögruppidega kongressile eelneval ajal. Kongress oleks ühepäevane ja teemaseminari tuleks käivitada koheselt. Igal teemaseminaril töö kokkuvõttes tuleks välja tuua **sündimuse kui rahva tervise tähtsaima näitaja seosed teemaga**, koos ettepanekutega. Uudsenähtasime teemas vilunud moderaatoreid, kes pöördusid teiste asjatundjate poole palvega esitada seisukohad oma valdkonna prioriteetsetest probleemidest ja tegid kokkuvõtteid

Olukorra kirjeldamisel valdkonnas soovitati silmas pidada Ülo Vooglaiu soovitusi: Esiteks, mis on **hästi** ja kuidas seda head hoida.

Teiseks, tuleb avastada ja sõnastada, mis on **halvasti**. Võimalik on võtta meetmeid ebarahuldava olukorra mõjutamiseks lisades puuduvaid tegureid ja tugevdades nõrku tegureid.

Kolmandaks, tuleb avastada, **mis puudub**, aga peaks olema. See tuleb lisada.

Neljandaks, tuleb avastada, mis on, aga **ei tohiks olla**. Üleliigsest tuleb vabaneda.

Elussündide koguarv oli aastal 1990 Eestis 22,3 tuhat sündi aastas ja 2023 kaks korda vähem – vaid alla 11 tuhande lapse – iseseisvusaja antirekord. See olukord määrabki täna ja tulevikus ettevõtete, koolide, kaupluste, apteekide, raamatukogude jt asutuste sulgemise. Muutunud on nähtavasti rahva meelsus, mida on väga raske tagasi pöörata. Kongress seda siiski taotles - mõttetalgutel võib sattuda seni nähtamatutele lahendustele.

Kongressi ettevalmistamisel lähtusime arusaamast, et Eesti rahvast on ajaloo vältel piisavalt palju hävitatud ja alandatud, aga üldjoontes on ajalugu lihvinud meie loodushoidlikku mõttelaadi, patsifistlikku inimväärikust, perekonnakesksust ja õigluse taotlemist suhetes naaberrahvastega. Me pole ju kedagi kunagi okupeerinud, aga okupeeritud oleme olnud sajandeid. Meie esivanemad võitlesid end saja aasta jooksul orjarahvast riigirahvaks. Seepärast on meil **õigus ja kohustus jätkata rahvusena ja riigina** ja anda eeskuju teistelegi. Eesti unikaalsus peitub Maarjamaa ja tema rahva saatuses. Kui aga maailm hävib

homme, millega ähvardatakse aatomiajastul? Peaks olema meelekindlust, nagu Martin Lutheril: „Kui ma tean, et homme on viimnepäev, siis täna ma istutaksin õunapuud“.

4. Valik väljakirjutisi Eesti II elujõu kongressi kogumikus olevatest ettekannetest:

Randar Tasmuth: Usk kui elujõu allikas eile, täna ja homme

Lk 16. Usuliste põhimõtetega inimeste arvu vähenemisega kaasneb rahva elujõu vähenemine, kuna lisanduvad kahjulikud praktikad ja hedonistlik ehk mõnulev enesekesksus.

Terve ja tervislik arusaam abielust ning perekonnast on lausa seadusandlikult degradeeritud!

Puudub kõiki üldhariduskoole hõlmav usundiõpetus, mis tagab usundite sisu ja toime vähemalt minimaalsegi mõistmise.

Lk 17. Tõekspidamisi on hakatud vääralt nimetama tõdede paljususeks. ... On vajadus uuesti liikuda tõe otsimise juurde, mida ühiselt järgida.

Lk 18. Rahva elujõud saab tuge ja väge nii üksikisikute kui ka tervete, lastega perekondade elujõust.

Tiit Merenäkk: Eesti kaasaegne kultuur ja madal iive – kas probleem kultuuris?

Lk 20. ...pigem võiks öelda, et ENSV tuli tagasi.

Lk.21. Üks NSVL lõpuperioodi võtmemärksõna oli VÄSIMUS. See oli vaimne ja füüsiline väsimus meid ümbritsenud lõpmatuna näivast Valest. Valetamine väsitab. Midagi sarnast on selgelt äratuntav ka tänases Eestis. Eriti ilmekalt avaldub see paljuräägitud kodanikuühiskonna tekkeks hädavajalike rahvalikumiste ja -ühenduste väsimises ja kadumises.

Lk 22. Lauri Sommer on öelnud, et rahvas algab perekonnast ja psühhokliima hämardumine mõjub mõlemale haavavalt.

Osa mehi on ilmahulgused. Meestel on lahkumiseks omad põhjused, kuid naistest algab elu.

Lk 24. Tsitaat Matti Sarmelalt. *Me kuulume Euroopa algasukate hulka, kes elasid siin mandril juba jääajal. Me oleme põhjala metsade ja soode ökoajalugu, mereranniku, jõeäärsete ja järvede rahvas, kontinendi kõige vanem kultuur. Soome-ugri rahvaste minevikus on säilinud algupärane eurooplus.*

Mati Väärtnõu: Perekond ja kodu kui sündimust määrav raamistik

Lk 26. Tsitaat Eenok Haamerilt: *Kui seada endale küsimus, mis on olnud esivanemaile tähtis, siis annan vastuse: see ongi olnud perekond... Olen arusaamises, et kõige olemasoleva algmoodul on pere ehk perekond ja see on ka meie esivanemate mõtlemise üks alusmudeleid.*

Lk 27. Neoliberaalne ideoloogia rõhutab individuaalset vabadust ja sealhulgas võimalust ise valida oma identiteet, väärtused ja elustiil. See ideoloogia soodustab inimeste loobumist

traditsioonilistest väärtustest ja normidest ning annab võimaluse teha muid valikuid, ilma et neid piiraksid traditsioonilised normid või ühiskondlikud ootused. Sellises ideoloogilises kuvandis kahaneb varasem traditsioonilise peremudeli osa, muutudes väärtusetuks ja see on peamine perekonna ja kodu rolli kahanemise põhjus meie tänases ühiskonnas, mis omakorda väljendub sündimuse languses.

Lk. 28. Tänapäevane kodu seostub mitte oma sünnikohaga, vaid suvalise kohaga, kus ajutiselt peatutakse. Seetõttu noortel peredel tihti puudub ka vanavanemate tugi ja olukorda võib iseloomustada kultuurilise järjepidevuse katkestusena.

Lk 30. Esmatähtis on propageerida kultuurilisi ja sotsiaalseid norme, mis väärtustavad perekonda ja vanemlust ning soodustavad positiivset suhtumist laste saamiseni ja kasvatamiseni.

Võtmesõnaks on isemajandav riik, kus on rõhk regionaalse arengu edendamisel. Viimast võimaldab indekseeritud maksusüsteem, mis tasakaalustab ühe regiooni eelised teise regiooni ees... Oluline on lastetusmaksu rakendamine.

Kalev Sepp: Keskkond ja kestlik areng

Lk 32. Peatume vaid mõnel, Eestile olulisel teemal: kohalik tasand, kliimakriis ja looduse seisund. Probleemide põhiolemus on ju selles, et me ei mahu liigina (konkreetsemalt rahvusena) looduse poolt ette antud piiridesse, kui tarbime järjest rohkem ainet ja energiat ning toodame jääke.

Lk 33. Eesti on langenud kümne aastaga maailmas 26. kohalt 48. kohale (ingl Environmental Performance Index, EPI), sealhulgas ökosüsteemide elujõulisuse puhul 7. kohalt 59. kohale. Eesti tõus inimarengu sotsiaalsetes näitajates on saavutatud **ebaproportsionaalselt kõrge ökoloogilise hinnaga**.

Lk. 34 Pole muud võimalust, kui peame ümber mõttestama ümber mõisted „kasv“ ja „heaolu“, loobuma mõtteviisist, mille järgi majanduslik heaolu ja tarbimise kasv on ainus progressi kriteerium. See nõuab mentaliteedimurrangut. Pole põhjust arvata, et see teostuks kergesti...

Ija Stõun: Kas haridus ja selle korraldus mõjutavad rahvastiku sündimustrendi Eestis?

Lk 37. Süüvides viimaste aastate uuringutulemustesse, tuleb tõdeda, et laual on samad probleemid, mis kümme aastat tagasi, lisaks on esile tõusnud õpilaste vaimse tervise probleemid.

Haridusest ja tööhõivest kõrvale jäämine: statistikaameti andmetel 2022. aasta alguse seisuga ei õppinud ega töötanud Eestis 18 000 noort vanuses 15–26 aastat. Umbes 15% neist ei ole omandanud isegi põhiharidust, mis seab ohtu nende tulevikuvõimalused ja suurendab sotsiaalsete probleemide teket.

Lk 38. Eesti õpilaste arvates on inimestevaheline usaldus sügavas langustrendis. Selline arvamus toodi välja 2022.a. uuringus „Noorte hääl demokraatia kriisis“.

Lk. 39. Uuringutest on välja tulnud, et haridus, selle kvaliteet ja kättesaadavus mõjutavad küll otsust saada lapsi, aga veelgi enam mõjutab seda majanduslik ebastabiilsus, kliimamuutused, poliitiline ebastabiilsus. Kui noored inimesed saavad hariduse, mis võimaldab neil leida hästi tasustatud tööd, võib see lükata lapsesaamise plaanid kaugemasse tulevikku. Uuringud

näitavad samuti, et kõrgema haridustasemega inimesed investeerivad eelkõige karjääri ja isiklikku arengusse. Jüri Liiv oma raamatus „Suur rohepesu käsiraamat“ viitab peatükis *Meid on liiga palju* asjaolule, et piisab juba üldisest keskharidusest ning rasestumisvastaste vahendite levikust, et viia paljunemistegur alla taastumiskiirte.

Lk 40. Haridusametnike rakendamine igapäevases õppetöös vastavalt nende kvalifikatsioonile, et nad tajuksid tegelikku olukorda koolides.

Einar Eiland: Majanduse hetkeseis ja eeldused perekonna hoidmisel.

Lk 43-44 Ettekandja loetleb iseseisva riigi tunnused ja analüüsib lühidalt Eesti majanduse ebapiisavat vastavust neile. Vaatluse alla on võetud: energiaga omavarustamise võime tagamine; teadustehnilise kaadri loomine, et riiki käigus hoida; toiduga omavarustamise võime tagamine; rahvusvahelistest lepingutest teadlikkuse ja kinnipidamise võime; see, et välissaatkondi suudetakse oma majanduselu edendamiseks tööle panna; mõistlik ja riigi huvides toimiv maksukoormus ning maksude rakendamine;

Majandamisvõime tagamiseks vajalikud eeldused on kohalike omavalistuste tasandile kommunikeerimata. Kohalikel omavalitustes piirdub majandusest arusaamine eelarve bilansiga, kus kulud ja tulud peavad olema tasakaalus. Puudub ülevaade kuhu ja milleks on investeringuid tehtud ja palju veel investeerida oleks vaja. Kohalike omavalitsuste halduses olevate kinnisasjade maht on aga riigi suurimaid.

Poliitilised takistused majanduselu edendamisel. Teadus-tehniline ja poliitiline rotatsioon on otsustajate tasandil nii suur, et poliitilist tasandit ei ole võimalik muutustega kurssi viia. Ministri nõunikud on alaharitud, telefonikõnedele ja e-kirjadele ei vastata. Arengudialoogi võime puudub. Tulemusena puudub strateegilise planeerimise võime ja juba planeeritu realiseerimise võime. Riigi edasi- ja tagasisidestamise funktsioonid ei toimi. Teadus-tehnilise kaadri puudumisel on pärsitud ka konkurentsivõime eelduste loomine.

Lk 45. Väliskapitali kontrolli all olevate ettevõtete osakaal ulatub 70%.

Peame teadvustama hakkama kaasaegse ühiskonna juhtimismeetodeid ja sõjapidamise viise, et tagada stabiilne elukeskkond, looduskeskkonna säilimine ja ettevõtlusruumi teke ning areng. Vastasel korral allutatakse meid nendele, kes selliseid tehnikaid valdavad.

Arvo Junti: Eesti õigusruumi konaruste mõju demograafilistele protsessidele

Lk 47. Tsitaat Ilmar Tammelo`lt: *Peame hoolt kandma, et liitudes rahvusena inimkonna tervikusse, me liituks nagu kivid ehitusse, kuid mitte nagu liiv hunnikusse.*

Tsitaat Immanuel Kantilt: *Kui õiglus kaob, siis pole väärt, et inimesed elaksid maa peal.*

Seda, kes pimesi usaldab riigi poolt loodud positiivset õigust, võidakse kergesti avaliku võimu poolt kuritarvitada. Seepärast on ka demokraatlikus ühiskonnas ikka vaja seadusloome korraldamisel küsida, kas kodanik on alam või partner riigile.

Lk 49. Kas täna, enam kui kolmkümmend aastat hiljem on seadusloome stabiilne, pakutakse lahendusi koos sotsiaalmajandusliku analüüsi ja avaliku arvamuse arvestamisega? On vaieldamatu, et Eestis on täna rahvastikukriis. Kas keegi teab mõnd näidet, kus seaduseelnõude juures on analüüs seaduse mõjust rahvastikule? Ehk kas on kusagil keegi

kuulnud või näinud, et oleks mõnd eelnõud koostatud ja hinnatud lähtuvalt Põhiseaduse nõudest tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade?

Eesti õigusloomes ei ole kohanud mõisteid ja määratlusi “õigusruum”, “elujõud”, “rahvuse ja kultuuri säilimine”. Sellistest määratlustest, tähendustest hoidumine annab võimaluse ka nende taga olevat mitte arvestada

Tiiu Kuurme: Kasvatuse osa inimeseks kujunemisel

Lk 50. Kasvatusest ei sõltu ainuüksi indiviidide käekäik, vaid tervete kultuuride olemine ja laad, sest kultuuril on väljavaateid kestma jääda vaid siis, kui uued sugupõlvad selle peamised alused omaks võtavad, olnud tunnevad ning austavad, ent suudavad samas ka kultuuri uuendada.

Lk 51. Niisiis sõltub kasvatusest inimindiviidi käekäik, tema isiksuseomadused ja iseloom, kultuuri säilimine ja elujõud, ühiskondade käekäik, järjest rohkem ka looduse seisund ning kokkuvõttes tulevik. Ja me räägime kasvatusest niivõrd vähe! Kasvatuse eksistentsiaalset tähendust tajudes on põhjust küsida mitmesuguseid küsimusi, teeksime seda siin, sest avalikus ning ka erialases ruumis seda paraku ei tehta.

Eesti kontekstis ja ka laiemalt on kasvatuse ning isegi pedagoogika mõiste marginaliseerunud ning nende kasutamist välditakse. Ülikoolides on kasvatusteaduse välja vahetanud nõ haridusteadused, vastavalt administratiivselt suunatud muutustele on muudetud ka institutsioonide nimed ja õppekavade sisu. Siit kaotati kasvatus.

Lk 52- 53. Meid on ikka liiga vähe olnud, et homsest julgelt mõelda. Samas võetakse lahtisel käel omaks ideoloogiaid, mis meie elulootust veelgi kahandavad, nagu näiteks soodustroofia, rumal arusaam, et laste sündimine kahjustab planeeti, ülisallivus ja lahtised väravad võõraste ees, enesele väärtusliku äraandmine, oma keelest loobumine, oma rahvusest mitte rääkimine, nagu oleks see midagi häbiväärset, kultuuriloo, emakeele, kirjanduse jätkuv vähenemine õppekavades, väide, et kapitalil pole rahvust, mis saadab rahvusliku rikkuse mahaparseldamist. Kelle käsi ning milline teadvus seda juhib?

Maarja Lõhmus: Meie eestluse meelelaad: mil viisil kujundatakse Eesti rahvuslikku avalikkust ja meelelaadi

Ettekande põhirõhk on olemasoleva teadmuse lünklikkus eestluses ja uurimissuundade projitseerimisel.

Lk 56. Aino Järvesoo pere on üks eestluse kehastus. Aino Järvesoo jõudmine tagasi vabasse Eesti Vabariiki. Järvesoo Eesti heaks tehtud tööde ülevaade puudub, on seni koostamata. Aino Järvesoo aastal 2002 – demograafia-arutelude läbikukkumine; poliitikud ei soovinud Aino Järvesooga mõtteid arutada, neil polnud eestluse kohta ühtki ideed. Reformierakondlasest Tallinna abilinnapea Rein Lang deklareerib, et inimese valikuvabadust ei tohi piirata. *Uuemal ajal on inimestel tekkinud teisi võimalusi peale laste soetamise ja kasvatamise, märgib ta.*

Lk 57. Oskar Loorits on kirjutanud „Eesti olemuse ning hingehoiu põhiteesides“ (1953):

Mitte üksikute suurkujude, vaid isikukultuurilt suurte hulkade, mitte individualistlikult isoleeritud, vaid personalistlikult konsolideeritud kõrgeväärtusliku massi ajalugu tõendagu

läbi aastatuhandete meie eksistentsi staatilist monumentaalsust vastukaaluks aarialaste kiiresti tarduvalle ja manduvalle dünaamikalle!

Lk 58. Oskar Loorits teoses „Eestluse elujõud“ (Tõrvik, 1951) vastandab introvertset soomeugrilase loomust ekstravertsele, saavutusele ja võistlusele, võitlusele orienteeritud kesk-eurooplasele ning näeb võtmekohana küsimust, kuidas soomeugrilane linnastumises elujõuliselt kohaneb. Seega, milline on olnud linnastumise mõju Eesti avalikkusele ja meelelaadile?

Kuno Janson: Eesti rahva meelsuse muutumisest

Lk 60. Rahva meelsus põhineb rahva hulgas ringlevatel emotsionaalsetel tõekspidamistel. Neid nimetatakse vahel ka väärtushinnanguteks. Hea ja halb on ühelt poolt tunded ja teiselt poolt väärtushinnangud. Meelsus on poliitika vundament ja sõdade algpõhjus.

Lk 61. Valelik ebaõiglus on aga tujurikkuja. Hävitav on just valitsejate valelikkus. Ebaõigluse ja vale talumine ei olnud nõukogude ajal kerge. Asi oli halvasti, aga sa pidid ütleva, et see on hästi. Isemõtlemist ei tohtinud olla. Rahvas kartis nuhkide armeed, mille nimeks oli KGB. Need nuhid olid surmavalt ohtlikud.

Kui valitsejad pidevalt valetavad, siis hakkab valetamine laialt levima. Valelikkusest saab norm ja kedagi peale iseenda ei saa usaldada. Ainult iseenda usaldamine on aga individualism ja tee egoismi. See tähendab kaasinimeste huvidega mitteametust, heasoovlikkuse puudumist, kiuslikkust ja kaklemist. Nõukogude aeg propageeris kollektiivsust, kuid suurendas hoopis individuaalsust ja egoismi. Pole imestada, et kristlik moraal ja ligimesearmastus muutusid võõrasteks asjadeks. See toimus kuidagi teadvuseväliselt.

Lk 62 Riigid on tekkinud ja arenenud just tänu inimeste vajadusele targemate nõu kuulata. Riik on inimesele tugi. Valetav valitseja ei ole aga inimesele toeks. Inimene hakkab ennast abituna tundma, sest tõde ja vale on segi löödud.

Lk 63. Eesti rahva enamus on vihaselt vastu eestluse halvustamisele. Eesti eliidi enamus aga toetab eurointegratsiooni. Kaasaegsel Eesti eliidil on järjepidevus nõukogude aegse eliidiga, kellest märgatav osa oli nõukogude ajal muutunud valelikuks ja egoistlikuks, nagu eelpool on kirjeldatud. Kaasaegsel eliidil on jäänud jälg nõukogude aegsest meelsusest... Euroopa Liidus valitseb Iseenda vabaduse suurendamise põhimõte, mis aga paratamatult kahandab kaasinimeste vabadust. Nõukogude aegse võrdsetest võrdsema eriinimese mõtteviisile see sobib.

Jaak Uibu: Rahva tervis ja tervishoid

Lk 65. Tuleb vahet teha üksikisiku ja rahva tervise vahel. Mõlemad on olulised, kuid tervishoiusüsteem oma tuhandete spetsialistidega on orienteeritud üksikisiku tervisele. Rahvatervisearste, kelle ülesandeks oleks tegeleda ja jälgida üheaegselt kogu rahvastiku tervises seisundit, meil ei ole ja seda valdkonda korraldavad ametnikud. Kui korraldavad. Arstid diagnoosivad küll viljatust, aga rahvuskeha viljatusega ei tegele vist keegi.

Lk 66. Hoolimata eesti teaduse edusammudest ülikoolides või Eesti Teaduste Akadeemias ei ole sellest abi sündimuse suurendamisel. Sõjaeelse Eesti Vabariigi lõpuaastail võeti Riigikogus vastu nii ülikooliseadus kui akadeemia seadus, milles ülikoolide ülesandeks

formuleeriti *edendada üldist ja eriti Eesti maad ja rahvast käsitlevat teadust*, akadeemiat kohustati kaasa aitama riigi sotsiaalsele ja majanduslikule arengule. Tänapäevane seadusandlus teaduselt seda ei nõua.

Lk 67. Toompea Haridusseminaris välja töötatud Eesti arengumudel sümboliks on tulevikuvanker. Vanker teenib inimesi juba sumeritest alates. Selle neli ratast – **töö, perekond/kodu, vaimsus ja loodus** – väljendavad universaale, mida peaksid arvestama oma elus nii iga inimene kui ühiskond ja muidugi poliitikud poliitika põhialuste, arengukavade ja strateegiade koostamisel. Universaalide tuletisteks on kultuur, haridus, tervis ja mistahes mõisted.

Lk. 68. Laste ja noorte tervishoid vajab kontseptuaalset läbitöötlust. Heaoluriigi atraktiivsed võimalused jäätavad varju evolutsioonis kujunenud kehalised vajadused – füüsiline koormus ja treening mitmesuguseid raskusi ületades, kaasa arvatud vaimset laadi pingutused. Heaoluühiskond kui termin ja eesmärk desorienteerib... Näib, et kõigist üksikisikute ja rahva tervist kahjustavatest teguritest on esikohale trügimas narkomaania.

Lk 70. Naistearstidel on eriline staatus teiste arstlike erialade seas – kui kõik arstid vaid parandavad („remondivad“, mis on õilis tegevus) inimorganismi, siis naistearstid hoolitsevad uute kodanike ilmaletuleku eest.

Loone Ots: Millistel eeldustel saaks Eesti teha maailma paremaks? Utopiast tegelikkuseks

Ettekandes kasutatakse Eesti demograafilise olukorra kirjeldamiseks dialoogi Odysseuse truud abikaasa Penelope ja amatsoonide kuninganna Penthesileia vahel. Nad väljendavad Eesti ühiskonnas levinud seisukohti.

Lk 72. *PENTHESILEIA:* Miks ometi rõhutad sa naiseks olemist, kui sood on võrdsed ja mõistena ülepea väärsed, genereeritud kunstlikult, kätte õpetatud selleks, et üks nii-öelda sugu võiks teise üle domineerida ja teda elu üle otsustamisest ilma jätta? Kas ei tea sa, et uute, meie ajastu teooriate järgi on sugusid – kui me tõesti tahaks seda terminit kasutada – kaugelt rohkem kui kaks või isegi viis?

Lk.73. *PENTHESILEIA:* Tean, et selles pisiriigis on sündimus langenud katastroofiliselt. Kui lisada sellele tõik, et eestlasi on nagunii narrilt vähe, siis näen juba ette selle rahvakillu kadu veel enne, kui meie lapselaste põlvkond manalasse taandub. Tean, et eesti naiste noorem – praegu lapsesaamise eas põlvkond – on otsustanud hoiduda uusi eestlasi ilmale toomast.

Lk.74. *PENELOPE:* Sõna armastus on kaotanud väärtuse ja sisu. Näeme armastust Hollywoodi ja Bollywoodi filmides, kuid massimeedia seda sõna enam ei kasuta või kui, siis pigem irooniliselt. Armastus on heidetud kirstupõhja, nagu mitmed teisedki sõnad, näiteks au, väarikus või vastutus... Au ja väarikus ei luba inimesel teha halbu tegusid teise inimese vastu. Aga kui juba vastutusest juttu tuli, siis ka see, õigemini selle puudumine on üks iibelanguse põhjus. Kuidagimoodi on üles kasvanud mittevastutajate põlvkond. Litooteslik ja eufemistlik sõnakasutus vabastab vastutusest. Inimene ei ütle enam „mu armastatu“, vaid „mu poiss-sõber“.

Lk. 75. *PENTHESILEIA:* naine on loodud eneseteostuseks. Iga inimene peab teadma alustõde: kõige tähtsam on tema enese heaolu, kõik muu on kõrvaline. Kas pole siis vaimustav, et naised saavutavad töömaailmas järjest kõrgemaid positsioone? Kas pole suurepärase, et karjäärivõimalused on naisele nii avarad, et piire polegi, ole ainult mees, vabandust – naine, ja tõuse!

PENELOPE: Vastutust mitte võttes jäädakse sõltuvusse oma tööst. Naise kõige loomulikum ja kõige ilusam inimsuhe – suhe oma lapsega – jääbki kogemata.

5. Hinnangud kongressile

Olusid ja võimalusi arvestades läks elujõu kongress Maarja kirikus igati korda. Sellest võttis osa sadakond inimest, jäime ajakava piiridesse ja täidetud said Aino Järvesoo rahalise toetuse tingimused – üritus teenigu sündimuse suurendamise ülesannet. Sellest teavitas Tartu Postimees, kongressiks valmis 500 eksemplari ettekannete kogumikku ja kongressi kõik viis tundi lindistati Tartu Ülikooli meediatalituse poolt. Kongressile saatis oma tervituse President Alar Karis. Eesti Rahvusraamatukogu Hoiuraamatukogu kaudu jagatakse 200 eks. kogumikku Eesti raamatukogudele. Veel ei ole see kättesaadav digaris, aga seda on lubatud. Kongressi mediakajastus leidis aset Tartu Postimehe, Kanada ajalehe Eesti Elu, ajalehe Eesti Kirik ja netilehe Külauudised veergudel.

Kongressi ettekannetes ja läbirääkimistel sai kinnitust seisukoht – sündimus sõltub väga paljudest teguritest. Peretoetus ei ole ainumäärav sündimuse tõstmiseks, vaid tuleb korrastada mitmed eluvaldkonnad. Kongressi ettekanded püüdsid ausalt ja pädevalt välja tuua kriitilise tähtsusega trende Eesti elus, milliseid saab väljendada ühe sõnaga – kobarkriis. Eeskätt tuleb vastu seista väärastunud perekonnakäsitlusele.

6. Mis jäi puudu ja mis on pooleli

Kõige suuremaks vajakajäämiseks oli noorte eemalejäämine kongressist. Meie taotlused jäid viljatuks isegi Tartus kui üliõpilaslinnas. Ühtlasi on see märk meelsuse muutumisest, millega tuleb arvestada.

Kohe peale kongressi saatsime peaministri kandidaat Kristen Michalile Riigikantseleisse ettepaneku moodustada rahvastikutaaste rakkerühm. See ettepanek ei koormaks riigieelarvet, aga ometi aitaks kaasa rahvastikupoliitika teostamisel olukorras, kus riigis puudub keskne institutsioon rahvastikutaaste protsesside juhtimiseks. Rakendades teabenõuet saime lõpuks Riigikantseleist hilinevad ja äärmiselt saamatu vastuse: „...rahvastikutaaste rakkerühm dubleeriks juba olemasolevat tööformaati (ministrite komisjon sotsiaalministeeriumis) ning looks asjatut segadust“. Ometi on dubleerimine ühiskonnas ja looduses tavaline – kaks silma, kaks jalga; Tartus on kaks ülikooli, pikamaasõitudel kaks bussijuhti, ühes ministeeriumis kaks ministrit.

Paljutõotav idee tuli Tartu Ülikooli Raamatukogu direktorilt Krista Arult – siduda Eesti raamatuaasta 500 elujõu temaatikaga. Pöördusin raamatuaasta juhtkomitee poole, kust laekus nõusolek. Vaatame edasi, mis kujuneb.

Kongressi neljateistliikmeline toimkond näitas oma võimekust kongressi ettevalmistamisel ja läbiviimisel. Veelkordselt leidis kinnitust kollektiivse intellekti jõud. Pole veel selge, kas nad on nõus seda tööd ka jätkama.

Postitasin kogumiku Eesti vabadusvõitlejale Valdur Raudvassarile Võrumaal. Ta tänas selle eest ja kirjutas: *Tõesti, tõesti: tõde ei tule endas hoida, seda tuleb teistele jagada, koostööle kutsuda, pinda ette valmistada. Ja ise kindlaks jääda.*